

ΑΓΓΕΛΟΣ Π. ΜΑΤΘΑΙΟΥ

«A new Attic inscription of the fifth cent. B.C.
from the East Slope of the Acropolis»
Ἐκ δευτέρας φροντίδος

Με ἀφορμὴ τὴν ἀπόδοση νέου θραύσματος στὴν ἀναφερόμενη σὲ ἱερὰ πράγματα πολὺ ἀποσπασματικὴ ἐπιγραφή IG I³ 243 ὁ ὑπογραφόμενος ἐπανεξέτασε τὸ κείμενό της. Ἡ ἐπανεξέταση ἐπέβαλε ὀρισμένες διευκρινίσεις καὶ μικρὴ τροποποίηση ὅσων ἔγραψα γιὰ τὸν πρῶτον στίχο τῆς πλευρᾶς Α τῆς ἐπιγραφῆς τῆς ὁδοῦ Τριπόδων ποῦ δημοσιεύθηκε προσφάτως.¹

Τονίζω κατ' ἀρχὰς ὅτι ἡ ἐπιγραφή (καὶ οἱ δύο ὄψεις, Α καὶ Β) εἶναι χαραγμένη στοιχηδόν, ὅπως φαίνεται ἄλλωστε καὶ ἀπὸ τὶς δημοσιευθεῖσες φωτογραφίες, ἀλλὰ καὶ ἀναφέρεται δις στὰ σχόλια (σελ. 60). Τὸ ἐπισημαίνω, διότι ἀπὸ ἀβλεψία, ἢ ὅποια βαρύνει τὸν ὑπογραφόμενο, παρελείφθη ἡ σχετικὴ ἔνδειξη (στοιχ.) ἄνω δεξιὰ ἀμέσως πρὸ τοῦ ἀρχαίου κειμένου.

Ἐπαναλαμβάνω ὅτι σώζεται ἡ ἄνω πλευρὰ τοῦ λίθου καὶ τμῆμα τῆς δεξιᾶς (κατὰ τὸν θεατὴ ποῦ ἔχει ἐνώπιόν του τὴν πλευρὰ Α) πλευρᾶς. Τὸ σωζόμενο τμῆμα τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς εἶναι ἀνεπίγραφο.

Χάριν διευκολύνσεως τοῦ ἀναγνώστου παραθέτω τὸ κείμενο τῶν πρώτων στίχων τῆς κατὰ σύμβασιν ὀνομαζόμενης πλευρᾶς Α.

A	Στοιχ.
[- - - - - - - - - - -]·ΕΙ ΕΘ[.]·-	
[- - - - - - - - - - -]ομ ΜΕΔΕ	
[- - - - - - - - - - -]ερον λεφ-	
[- - - - - - - - - - -]ΤΟΣ ἐπιστ-	
5 [- - - - - - - - - - τοῖς πρυ]τάνεσι τ[.]	

1 Πρὸ τοῦ πρώτου σωζομένου γράμματος Ε ἡ ἐνεπίγραφη ἐπιφάνεια εἶναι φθαρμένη καὶ δὲν διακρίνεται γράμμα. Τοῦ γράμματος μετὰ τὸ πρῶτο Ε σώζεται κάθετη κεραία πλὴν τοῦ ἄνω ἄκρου της· ἡ κεραία ἀνήκει σὲ γιώτα (Ι) ἢ ταῦ (Τ)· ὀλιγώτερο πιθανὸν εἶναι λόγῳ τῆς θέσεώς του νὰ ἀνήκη στὴν ἀριστερὴ κεραία ἐνὸς Π. Τοῦ ἐπομένου γράμματος διακρίνονται πολὺ ἀχνῆς τρεῖς ὀριζόντιες κεραίες, οἱ

Εὐχαριστῶ τοὺς ἐκδότες τοῦ *Γραμματείου*, διότι ἐδιάβασαν τὸ κείμενό μου καὶ ἔκαναν χρήσιμες παρατηρήσεις.

1. Βλ. G. Kanvadias - A. P. Matthaiou, A new Attic inscription of the fifth cent. B.C. from the East Slope of the Acropolis, στὸν τόμο Ἀθηναίων ἐπίσκοπος. *Studies in honour of H. B. Mattingly*, A. P. Matthaiou – R. K. Pitt (eds), Ἀθήναι 2014, 51–72.

όποιες ανήκουν σε Ε (τὸ ξεῖ πρέπει μᾶλλον νὰ ἀποκλεισθῆ, ἀφοῦ ἡ ἐπιγραφή εἶναι χαραγμένη στὸ Ἀττικὸ ἀλφάβητο). Τὸ στρογγυλὸ γράμμα ποὺ ἀκολουθεῖ εἶναι θῆτα (Θ), ἐκτὸς ἐὰν ἡ στιγμή ποὺ διακρίνεται σχεδὸν στὸ κέντρο τοῦ κύκλου εἶναι τυχαία· -τὴν στιγμή διέκρινα σὲ νεώτερη αὐτοψία τοῦ λίθου.

Ἀκολουθῶς προτείνω τὴν μεταγραφή: [- - -].ειεθ[.].² στὴν πρώτη ἐκδοση τῆς ἐπιγραφῆς τῆς ὁδοῦ Τριπόδων ἐπρότεινα τὴν συμπλήρωση [Ἔδοχσεν τῆι βολ]εῖ εθ[.].· στηριζόμενος στὰ ἐξῆς στοιχεῖα: 1) στὸ περιεχόμενο τῆς ἐπιγραφῆς, τὸ ὁποῖο ἀναφέρεται στοὺς πρυτάνεις καὶ στὸ πρυτανεῖο· 2) στὸ ὅτι τὸ κείμενο τῆς πλευρᾶς Β εἶναι χαραγμένο μὲ ἐλαφρῶς μεγαλύτερα γράμματα, πρᾶγμα ποὺ συνιστᾷ ἐνδειξη, ὄχι ἀπόδειξη, ὅτι τὸ κείμενο τῶν δύο πλευρῶν δὲν εἶναι ἐνιαῖο· 3) στὸ ὅτι τὰ σωζόμενα ἀνήκουν στὸν 1ο στίχο τῆς πλευρᾶς Α· 4) στὸν 1ο στίχο τῆς πλευρᾶς C τῆς ἐπιγραφῆς IG I³ 243.

Ἡ προτεινόμενη συμπλήρωση συνεπάγεται στοιχηδὸν 18 γραμμᾶτων.³ γιὰ τὴν μικρὴ κατὰ τὸ μῆκος ἔκταση τοῦ κειμένου προσεκόμισα στὴν δημοσίευση παραδείγματα ἄλλων ἐπιγραφῶν τοῦ 5ου αἰ. π.Χ. ἀντιστοίχου ἐκτάσεως.

Ἡ ἐξέταση προσφάτως τοῦ κειμένου τῆς IG I³ 243 μὲ ὀδήγησε νὰ καταλήξω στὸ συμπέρασμα ὅτι στὸν 1ο στίχο τῆς πλευρᾶς Α τῆς ἐπιγραφῆς αὐτῆς ἡ συμπλήρωση [Ἔδοχσεν - - τῆι β]ολεῖ εἶναι ὄλως ἐπισημῆς, διότι 1) τὰ ψηφίσματα στὸ πρῶτο ἡμισυ τοῦ 5ου αἰῶνος, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὶς ἐλάχιστες σωζόμενες ἀσφαλῶς χρονολογούμενες ἐπιγραφές, τὰ ψηφίζει ἢ μόνον ὁ δῆμος (πρβλ. IG I³ 1, 3/4, πιθανῶς καὶ τὴν ὑπ' ἀρ. 8) ἢ ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος (πρβλ. IG I³ 5, 14), καὶ 2) δὲν εἶναι βέβαιον ὅτι ἡ πλευρὰ αὐτὴ εἶναι ἡ Α τῆς ἐπιγραφῆς IG I³ 243.

Στὴν ἐκδοση τῆς ἐπιγραφῆς τῆς ὁδοῦ Τριπόδων ἔγραφα ὅτι θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρχει μεγαλύτερο στοιχηδόν, νὰ εἶχε δηλαδὴ ἡ ἐπιγραφή μεγαλύτερη ἔκταση, ὡς ἀκολουθῶς: [Ἔδοχσεν - - τῆι βολ]εῖ εθ[.].· ἐσημείωνα ὁμως ὅτι: «in the lacuna produced by such a stoichedon it would be difficult to restore: [Ἔδοχσεν τῆι ἐχς Ἀρείο πάγο βολ]εῖ εθ[.] given the content of the decree». Ὁ λόγος εἶναι τὸ περιεχόμενο τῆς ἐπιγραφῆς τῆς ὁδοῦ Τριπόδων, κανονισμὸς ποὺ ἀφορᾷ στοὺς πρυτάνεις καὶ πιθανῶς στὸ πρυτανεῖο, καὶ ἡ χρονικὴ ἔνταξή της βάσει τοῦ περιεχομένου σὲ μία ἐποχὴ, κατὰ τὴν ὁποία ἀφαιρέθηκαν οἱ ἐξουσίες τοῦ Ἀρείου Πάγου, βλ. Ἀρ. Ἀθ. πολ. 25 (πρβλ. 41,2).

Νομίζω ὅτι ὁ ἴδιος λόγος, τὸ περιεχόμενο τῆς ἐπιγραφῆς, ἐνισχύει τὴν πιθανότητα νὰ εἶναι ἡ βουλὴ τῶν πεντακοσίων τὸ σῶμα ποὺ ἐνήφισε τὰ διαλαμβανόμενα στὸ κείμενο τῆς ὁδοῦ Τριπόδων. Ὑπάρχει ἓνα ἀκόμη στοιχεῖο ποὺ κατατείνει καὶ πάλι στὸ περιεχόμενο τῆς

2. Ἐὰν κανεὶς μεταγράψῃ τὴν κάθετη κεραία μετὰ τὸ πρῶτο ἔψιλον ὡς Τ, προκύπτει τὸ ἐξῆς κείμενο: [- - -].ΕΤΕΘ[.] καὶ οἱ ἀκόλουθες μεταγραφές: 1-2. [- - -] ἔτε θ[.] ἢ ἐ(ἢ -ε)τέθ[η]. ἢ λέξη ἔτε ἀπαντᾷ συνοδευόμενη συχνὰ ἀπὸ τὴν μετοχὴ γεγονῶς ἢ σὲ συνθήκες, IG I³ 86.4, ἢ μισθώσεις, πρβλ. IG I³ 84.13. Τὸ ρῆμα ἐτέθε στὸν λόγο τῶν ἐπιστατῶν τοῦ Ἐρεχθεῖου, IG I³ 474.42, καὶ ἐτέθη σὲ ἐπιγραφή ἐπάθλων ἀγῶνων, IG II² 2326.6· ἀπὸ τὰ σύνθετα τοῦ ρ. ἀπαντᾷ τὸ ἀνετέθη σὲ λόγους ταμιῶν ἢ ἐπιστατῶν ἱερῶν. 3. [- -]ε τεθ[ῆναι] ἢ τεθ[έντων]. Τὸ ἀπαρέμφοτο τεθῆναι (SEG 30, 82.8) ἀπαντᾷ σὲ ὑστερορρωμαϊκὴ Ἀττικὴ ἐπιγραφή, ἐνῶ ἡ προστακτικὴ τεθέντων δὲν ἀπαντᾷ· (ἢ μετοχὴ τεθέντα μαρτυρεῖται σὲ ψηφίσμα τοῦ 38/7 π.Χ., IG II² 1036.25). Νομίζω ὅτι οἱ ἀνωτέρω μεταγραφές δὲν ἐμπίπτουν στὸ περιεχόμενο τῆς ἐπιγραφῆς καὶ γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ δὲν προέκρινα τὴν μεταγραφή τοῦ γράμματος ὡς ταῦ.

3. Ἐκ παραδρομῆς ἐσημείωσα στοιχηδὸν 17 γραμμᾶτων στὴν δημοσίευση, βλ. ὅ.π., σελ. 60.

ἐπιγραφῆς, ὅτι ἀφορᾷ σὲ πολιτικὰ πράγματα· εἶναι λοιπὸν εὐλογον νὰ ἔχη λάβη τὴν ἀπόφαση πολιτικῆ ἀρχῆ.

Στὴν δημοσίευσή σημεῖωνα ὅτι ἡ ἔλλειψη οἰασδῆποτε χρονικῆς ἐνδείξεως θὰ εὐνοοῦσε τὴν αὐξηση τοῦ μήκους τῆς ἐπιγραφῆς, δηλαδὴ τὴν ἀποκατάσταση ἑνὸς μεγαλυτέρου στοιχηδόν, καὶ ὅτι ἡ ἐνδειξη αὐτὴ θὰ μπορούσε νὰ εἶχε γραφῆ στοῦ κενόν: [Ὶδοχσεν τῆι - - βολ]ῆι ῆθ[.]· ἔδιδα μάλιστα καὶ τὶς παραπομπὲς στὰ ἐλάχιστα διαθέσιμα ψηφίσματα τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ 5ου αἰ., ὅπου ἐμφανίζεται χρονικὴ ἐνδειξη· τὰ ἐπαναλαμβάνω ἐδῶ, *IG I³ 3/4 B.26-27* (ἄρχων), 5.1 (γραμματεὺς), 9.1-4 (πρυτανεύουσα φυλή, γραμματεὺς, ἐπιστάτης), 14.2 ([πρυτανεύουσα φυλή], [- -] ἐπιστάτης, [γραμματεὺς]). Προσέθετα ἐπίσης ὅτι τὸ μεγαλύτερο στοιχηδόν θὰ ἐπέτρεπε τὴν συμπλήρωση (στίχ. 1/2) τοῦ ὀνόματος τοῦ εἰσηγητοῦ τοῦ ψηφίσματος καὶ τοῦ ρήματος: Ὶθ[ε]λ[ό]σιος εἶπε· - -]. Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ συμπληρώσῃ καὶ τὸ ὄνομα Ὶθ[ε]λοκράτες· δὲν τὸ ἐπέλεξα, διότι εἶναι μακρότερο. Τὸ ὄνομα τοῦ εἰσηγητοῦ ἀναγράφεται σὲ δύο ψηφίσματα τῆς δεκαετίας 460-450, βλ. *IG I³ 8.3-4* καὶ 9.4· πιθανώτατα ὑπῆρχε καὶ στὴν 7.2-3.

Εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ ἀναγραφή τοῦ ἄρχοντος ὑπὸ τὴν μορφή ὁ δεῖνα ἦρχεν δὲν μαρτυρεῖται⁴ στὴν κεφαλίδα τῶν ψηφισμάτων πρὸ τοῦ 421 π.Χ. (*IG I³ 80, 82*). Ἄλλωστε στοῦ ὑπὸ συζήτησιν ψηφίσμα οὕτως ἢ ἄλλως ἢ σύνταξη στοῦ 1ο στίχου δὲν ἐπιτρέπει τὴν συμπλήρωση τῆς φράσεως.

Στὰ σχόλια τῆς δημοσίευσως τῆς ἐπιγραφῆς (σελ. 60-61) ἐπρότεινα, μὲ πολὺν δισταγμὸ, τὴν συμπλήρωση τοῦ ὀνόματος τοῦ ἄρχοντος (χωρὶς νὰ συνοδεύεται ἀπὸ τὴν λ. ἄρχοντος) ὑπὸ τὴν μορφή ἐμπροθέτου προσδιορισμοῦ ἐπὶ + γεν. Ὁ ἐμπρόθετος θὰ προσδιόριζε τὴν λ. [βολ]ῆι. Παρόμοια, ὄχι ὅμοια, διατύπωση ἐμφανίζεται στὶς νεώτερες (433/2 π.Χ.) συνθήκες Λεοντίνων, *IG I³ 53.8-10*: ἐπ' Ἀφσεύδος ἄρχοντιος καὶ τῆς βολῆς ἡεῖ Κρητιάδες ἐγραμμάτευε, καὶ Ρηγίνων (52.4-6). Τὸ παράλληλο δὲν εἶναι ἀκριβές, διότι ἐκεῖ ὁ χρόνος ἐγκρίσεως τῆς συνθήκης ὀρίζεται καὶ ἀπὸ τὸν ἐπώνυμο ἄρχοντα καὶ ἀπὸ τὴν βουλή προσδιοριζόμενη ἀπὸ τὸν γραμματέα τῆς. Στοῦ ψηφίσματος τῆς ὁδοῦ Τριπόδων ὁ ἐμπρόθετος ἐπὶ + γεν. τοῦ ὀνόματος τοῦ ἄρχοντος προσδιορίζει τὴν βουλή. Ἐπειδὴ, ὡς γνωστόν, ὁ χρόνος θητείας τοῦ ἐπώνυμου ἄρχοντος καὶ τῆς βουλῆς δὲν συμπίπτουν ἀκριβῶς παρὰ μόνον στὴν τελευταία δεκαετία τοῦ 5ου αἰ. π.Χ., ἡ συμπλήρωση τοῦ ἐμπροθέτου προσδιορισμοῦ ἐπὶ + γεν. τοῦ ὀνόματος τοῦ ἄρχοντος φαίνεται ὀλίγον πιθανή.

Στηριζόμενος στὰ μέχρι σήμερα γνωστὰ κλίνω πρὸς τὸ στοιχηδόν τοῦ ψηφίσματος τῶν 18 γραμμάτων, ποὺ ἐπρότεινα ἀρχικῶς (σελ. 60), χωρὶς δηλαδὴ χρονικὸ προσδιορισμὸ τῆς βουλῆς στοῦ 1ο στίχου.

Στὸ μέλλον νέα στοιχεῖα ἀπὸ ἐπιγραφῆς ποὺ θὰ ἔλθουν στοῦ φῶς θὰ ρίξουν περισσότερο φῶς στὴν λειτουργία τῆς δημοκρατίας καὶ τῶν θεσμῶν τῆς κατὰ τοὺς χρόνους μετὰ τὰ Μηδικὰ ἕως καὶ τὰ μέσα περίπου τοῦ 5ου αἰ. π.Χ.

4. Βλ. H. B. Mattingly, Athens and Eleusis, στὸν τόμο *ΦΟΡΟΣ. Tribute to Benjamin Dean Meritt*, D. W. Bradeen - M. F. McGregor (eds), Locust Valley 1974, 90-103 (= *The Athenian Empire Restored*, Ann Arbor 1996, 325-345, ἐιδικῶς σελ. 90-91 (= *AER*, 325-326). Βλ. ἐπίσης τοῦ ἰδίου, Athens and the Western Greeks: C. 500-413 B.C., *Annali ist. Ital. num. Suppl.* 12-14 (1969) 201-222 (= *AER*, 259-280), ἐιδικῶς σελ. 216-217 (= *AER*, 274-275).